

DİVAN ŞÂİRLERİNİN “ZEVRAK” ETRAFINDA OLUŞTURDUKLARI BENZETME DÜNYASI

*Selami TURAN**

ÖZET

Divan şairleri kendi duygu ve düşüncelerini daha güzel ve etkili anlatabilmek için, şiirlerinde birtakım benzetme ögelerine yer vermişlerdir. Benzetme ögeleri üzerinde yapılan incelemeler, şairlerin ortak malzemedan nasıl yararlandıklarını göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

Bu yazıda divan şairlerinin kullandıkları benzetme ögelerinden olan zevrak ve zevrakla ilgili benzetme ögeleri üzerinde durulacaktır. Divan şairlerinin şiirlerinden seçilen örnek beyitler aracılığıyla zevrak kelimesi etrafında oluşan benzetmeler dünyası gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Divan Şairi, Zevrak, Benzetme.

THE WORLD OF SIMILES THAT THE POETS OF THE CLASSICAL TURKISH POETRY FORM AROUND “ZEVRAK”

ABSTRACT

Poets of the Classical Turkish Poetry give place to various elements of simile to be able to express their sentiments and thoughts more efficiently. Studies carried out on the elements of simile have an important place in respect of showing the fact that how poets benefit from common materials.

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, turan@fef.sdu.edu.tr.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

In this article, zevrak and the elements of simile relative to zevrak will be considered. Through the study, sample couplets selected from the poems by the poets of the Classical Turkish Poetry will be used.

Key Words: Classical Turkish Poetry, Classical Turkish Poet, Zevrak, Simile.

Giriş:

Şiirin malzemesi dildir. Dile işlerlik kazandıranların başında ise şairler gelir. Şairler hayal dünyalarını okuyucuya etkili bir şekilde anlatabilmek için soyut veya somut nesnelere arasında benzetme yoluyla çeşitli ilgiler kurarlar. Şiirde bu benzetmeler özgün oldukları ölçüde zihinde hem istenilen tasarım ve hayal dünyasının oluşmasına hem de, anlatımın daha başarılı olmasına katkı sağlar. Benzetmeler, benzeyen ve benzetilen açısından somut veya soyut olabilmektedir. Şairler iki somut nesne arasında irtibat kurabildikleri gibi, bazen soyut bir kavramı somut bir nesneye benzetmekte bazen de somut bir kavramı soyut bir nesneye nitelendirmektedirler (Aksan 1993, 119–125).

Divan şiiri geleneğinde şairin anlatmak istediklerini özgün imajlar bularak ifade etmesi zordur. Çünkü gelenek, şiiri şekil bakımından sıkı sıkıya kuşattığı gibi muhtevayı da belirli bir daire içinde sınırlamıştır. Belirli konular ve duygular etrafında oluşturulan hazır unsurlar divan şiirinin değişmez motiflerini oluştururlar. Bu motifler sisteminde şairin ele alacağı her unsur, geleneğin önceden belirlediği ilgi ve imajlar dünyası ile çevrilidir. Divan şairleri, hangi devirde yaşarsa yaşasın bu geleneğin katı kuralları içerisinde şiir yazmaya çalışır. Onun yapabileceği, muhteva ve şekilde değişikliğe gitmeden belirli konu ve duygular etrafında hazır bulduğu birtakım unsur ve malzemelerden hareketle hüner ve sanatını ortaya koymaktır (Akün 1994, 421).

Bu yazımızda Divan şairlerinin şiirlerinde kullandıkları benzetme ögelerinden biri olan “zevrak” kelimesi etrafında oluşan imaj dünyasını göstermeye çalışacağız. Öncelikle zevrak kelimesinin sözlük anlamı üzerinde durduktan sonra; şiirlerdeki kullanımını dikkate alarak *âşık*, *övülen kişi*, *kozmetik âlem*, *tabiat*, *bezm* ve *şiir sanatı* ile ilgili olmak üzere altı başlık altında inceleyeceğiz. Son olarak da kelimenin Divan şiirindeki kullanımıyla ilgili istatistikî bilgi vereceğiz. Zevrakla ilgili örnekleri ele alırken yazının hacmini de

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

düşünerek çarpıcı beyitler üzerinde durmaya çalıştık; geriye kalanları ise dipnotta gösterdik¹.

Arapça olan zevrak kelimesi ile ilgili olarak;

Kâmûs-ı Türki'de “**Zevrak**: Kayık, sandal. **Zevrak-süvâr**: Kayığa binmiş. (**Nebâtât**): Kayığın teknesine benzer bazı oyuklara ıtlak olunur” bilgisi verilir (Şemseddin Sami 1989, 691); *Kamus-ı Osmânî*'de “**Zevrak**: kayık, sandal, küçük sefine. **Zevrakçe**: Ufak kayık, sandal. **Zevrak-süvar**: Kayığa binen, kayığa binmiş olan. Çiçek desdisi, kadehi. **Zevrak mektubu**: Harem-i şerifte zevrak denilen testi ile huccâca zemzem dağıtan hademeye ücret-i sekâyet olarak gönderilen hediye havi mektup” açıklamaları yer alır (Ali Seydi 1327, 518); *Lehçe-i Osmânî*'de “**Zevrak**: Kayık resminde kap, kayığın kuyruğu, ibrik, zemzem, çiçek kadehi” karşılığı verilir (Ahmet Vefik Paşa 2000, 888); *Burhan-ı Katı*'da “**Zevrak**: Revnek vezninde. Küçük gemi, sefine-i sagire manasınadır ki kayık tabir olunur. Bir nevi baş kisvetine denir ki kayık şeklinde dikip İran'da kalender taifesi başlarına giyerler. Beynlerinde kehkulâhî derler” şeklinde izah edilir (Mütercim Asım 2000, 843); *Ferheng-i Ziyâ*'da zevrakla ilgili olarak “**Zevrak-ı zerrîn**: Güneş. **Zevrak-ı sîmîn**: Yeni ay, hilal” tabirlerinin anlamlarına yer verilir (Şükun 1996, 1093); *Ferit Devellioğlu*'nda “**Zevrak**: 1. kayık, sandal. **Zevrâk-ı derûn**: gönül gemisi. 2. Mekke'de yapılan zemzem şişesi, zemzem ibriği, kabı 3. Çiçek testisi, çiçek kadehi” şeklinde tanımlanır (Devellioğlu 1988, 1424); *Turkish and English Lexicon*'da “**Zevrak**: 1. küçük kayık 2. kayık şeklinde bir çeşit derviş külahı 3. Bir Türk kayığının yukarıya doğru kıvrılmış arka kısmı 4. Kelebek çiçeğinin sapı 5. Bir sürahinin küçük sapı **Zevrakü'l-beled**: Deve **Zevraklı**: çok azametli ve muhteşem **Zevrâkî**: 1. Kayıkla ilgili; kayık şeklinde. 2. Bir çeşit kayık şeklindeki derviş külahı 3. Kayıkçı 4. Ayağın üst kısmı ya da bileğin kaşık şeklindeki kemiği” anlamları verilir (Redhouse 1992, 1019); *Persian-English Dictionary*'de “**Zevrak**: 1. Gemi, kayık, gondol, ağaç kabuğu, hafif yelkenli kayık, Bir kayığın burnu, Kayığın çapasının bağlandığı burun; dervişlerin giydiği külah. **Zevrak-ı zerrîn**: Güneş. **Zevrak-ı sîmîn**: Hilal. **Zevrak-keş**: Kayık resmi

¹ Makalemizde kullandığımız örnek beyitlerin yer aldığı eserler kaynakçada verilmiştir. Beyitlerin sonlarında yer alan nazım şekli, beyit veya sayfa numaraları bu eserlere aittir. İmla yönünden bu eserler göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca örneklerde kullanılan kısaltmalar Arb. (Arabîyyat), B. (Beyit/Beyitler), G. (gazel), K. (Kaside), Mf. (Müfred), Msn (Mesnevi), T. (Tarih), Tah. (Tahmis), Trc. (Terci-bend), Ty. (tuyug)'u ifade etmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

çizen. **Zevrâkî:** Bir çeşit keşiş külâhı” şeklinde izah edilir (Steingass 1998, 629).

Sözlüklerde verilen anlamlara baktığımızda, hemen her kaynak “zevrak” kelimesine, *kayık*, *sandal* veya *küçük gemi* anlamını vermektedir. Bu anlamların yanında, şekil benzerliği sebebiyle, *şişe*, *testi*, *kadeh*, *külâh*, *hacılara zemzem suyu dağıtan görevlilerin elindeki zemzem dolu testi*, *ayağın üst kısmı*, *kayığın çapasının bağlandığı burun*, *çiçek kadehi* anlamlarında da kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca zevrak kelimesi etrafında yapılan bazı tamlamalar ve tabirler farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Bunlar, *zevrak-ı derun* (gönül), *zevrak-ı sîmîn* (hilâl), *zevrak-ı zerrîn* (güneş), *zevrak-keş* (kayık resmi çizen), *zevrak-süvar* (kayığa binen), *zevraklı* (azametli, muhteşem); *zevraku'l-beled* (deve), *zevrak mektubu* tabirleridir. Bu tabirlerin ifade ettiği anlamlar, “zevrak” kelimesiyle gerek şekil gerekse ifade ettiği anlam bakımından bağlantılıdır.

A. Âşıkla İlgili Unsurlar

1. Zevrak-Aşk, Muhabbet²:

Aşk, sevginin şiddetli hâlidir. Etkisi, sevgiliden ziyade âşık üzerinde görülür. Aşkın kayık şeklinde tasavvur edilmesi, dalgalarla dolu olan sevgi denizinde yol aldırması sebebiyledir.

Çağatay şairlerinden Şiban Han, şehirlerin özelliklerinden hareketle kurduğu beytinde, karanlıkta ancak aşk kayığıyla yol alınabileceğini söyler. Ona göre aşk kayığı, karanlık (zulumat) ülkesinde ab-ı hayatı bulan Hızır’la aynı payeye sahiptir:

*Baklan Bedahşan bâg Urus yolu karangu suyu yok
‘İşk zevrakın minmek kirek zulmetde Hızır pâyedür*

(Şiban Han, G. 89/8)

Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim ise, sevgi denizine düşen gönlünün, bu denizde boğulmamasını, yıllarca aşk kayığında leventlik etmesine bağlar:

*N’ola fenn-âşinâ-yı gavta-i deryâ-yı mihr olsam
Dili zevrakçe-i ‘aşka nice yıllar levend itdüm*

(Sâlim, G. 202/3)

² Zevrak-aşk benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Kütahyalı Rahîmî G. 105/5.

2. Zevrak-Âşık³:

Divan şiirinde sevgi, uçsuz bucaksız, kıyısı olmayan, dalga ve girdaplarla dolu bir deniz olarak tasavvur edilmiştir. Aşkın deniz, dalga ve girdap olarak tasavvurunda, büyüklüğünün yanında katlanılması imkânsız tehlikelerle dolu olması söz konusudur (Sefercioğlu 1990, 308). Aşk deniz olunca âşık, o denizde yol alan kayık olarak tasavvur edilmiştir.

Bu bağlamda Nesîmî, kendisini Allah'ın mutlak varlık denizinin nuru olarak nitelendirdikten sonra, bu denizin bazen kaptanı bazen de kayığı olduğunu söyler:

*Nûr-ı deryâ-yı vücûd-ı mutlakam
Gâh mellâh-ı cihân geh zevrakam*

(Nesîmî, Msn. 3/60)

Mezâkî, güçsüz ve takatsiz olarak nitelendirdiği âşığa, bu kadar da ağır başlı olma, parçalanmış kayık, lengeri ne yapsın diye seslenir. Şair burada âşığı, kayığa; temkini ise, lengere benzetir:

*Ey 'âşık-ı bî-tâb bu temkîn ne belâdur
Bir zevrak-ı işkeste meger lengeri n'eyler*

(Mezâkî, G. 124/5)

Zâtî ise, âşığı, aşk denizinde, dümensiz, başıboş bir şekilde dolaşan kayık şeklinde tasavvur eder:

*Nice biñ zevrak-ı sergeşte aña müstağrak
Cûş idüip mevc urur bir ulu deryâ gördüm*

(Zâtî, G. 864/7)

3. Zevrak-Gönül (Dil, Kalb)⁴

Gönül, âşığın ayrılmaz bir parçasıdır. Aşkın da kaynağıdır. Ayrıca gönül sevgilinin âşığa karşı takındığı olumlu veya olumsuz tutumlarının yansımalarının görüldüğü yer olarak da telakki edilir (Sefercioğlu 1990, 248). Divan şairleri, gönlü zevrağa benzetirken,

³ Zevrak-âşık benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Nesîmî G. 214/5, Ty. 79/1; Nev'îzâde Atâî G. 76/1; Nigârî K. 815/5.

⁴ Zevrak-gönül benzetmesiyle ilgili olarak başka örnekler için bkz. Ahmedî G.341/1, 341/2; Ahmed Paşa G. 111/4, 149/2; Antepli Aynî K. 5/20, G. 71/4; Âşık Ömer Mrb. 415/1; Bâkî G. 410/3, 436/1; Emrî G. 4/4; Fasîhî G. 93/1; Fehim-i Kadîm G.75/5; Fuzûlî G. 104/2; Hayretî G. 143/2; Helâkî G. 4/1; Kütahyalı Rahîmî Mrb. 17/3; G. 254/12; Mezâkî G.143/6; Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim G. 72/4, 116/3; Nesîmî G. 132/10; Neşatî G. 61/4; Nev'î K. XVIII/28, G. 4/2, 205/3; Nev'îzâde Atâî G. 104/1, 219/2; Nevres G. 144/3; Nigârî G. 389/7; Süheylî G. 48/5; Şiban Han G. 167/2; Vuslatî 145/9; Yetîmî G. 217/2.

zevrak kelimesini kayık veya şişe anlamında kullanmışlardır. Bunda kayığın suda hareket etmesi, bir yerden bir yere kolayca çekilebilmesi, uzaklara gitmesi, girdap veya fırtınalarda parçalanıp batması; şişenin ise çabucak kırılması etkili olmuştur. Gönül kayık olunca, firkat, gözyaşı, gam, muhabbet, aşk, mihnet, istiğna, hayret/tahayyür, efkâr ve ümit, deniz; şişe olunca da gönlün düştüğü yer taşlık yol şeklinde tasavvur edilmiştir.

Sevgi denizine düşen âşığı sahile ancak sevgilisi ulaştırabilir. Nesîmî, sevgi denizine bıraktığı gönül kayığını sahile çekmesi için sevgilisine seslenir. Beyitte geçen “kenara çekmek” tabiri hem “sahile ulaştırmak” hem de “kucaklamak” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

Zevrakumı mahabbetin denizine bırakmışam

Gel çek anı kenâra kim meyli anuñ kenâredür

(Nesîmî, G.132/10)

Ahmed Paşa, sevgilinin güzelliğini, denize; zülfe bağlanan gönülleri, kayığa; zülfü ise, zincire benzettiği beytinde, gönüllerin ve zülfün durumunu deniz üzerinde kurulmuş köprü şeklinde tasavvur eder:

Bağlanup zülfine diller düşdi hüsnüñ mevcine

K'ideler zincîr ü zevrakla deniz yüzünde pül

(Ahmed Paşa, G. 182/4)

Kadın şairlerimizden Mihrî, gönül kayığını alıp gözyaşı denizine salanın, gonca dudaklı ve gül yanaklı sevgili olduğunu söyler. Ayrıca ona olan hasret gözyaşlarının gönül kayığını batıracak denli çok olduğunu ifade eder:

Bu gönlüm zevrakın aldı bu gün bir gonca-leb gül-ruh

Yaşum deryâsına saldı bu gün bir gonca-leb gül-ruh

(Mihrî Hatun, G. 14/1)

Hecrüñde habîbüm şu kadar ağlamışam kim

Dil zevrakı kanlu yaşuma gark ola yazdı

(Mihrî Hatun, G. 203/4)

Karamanlı Aynî, gam denizindeki gönül kayığını, kalbi deniz gibi engin olan sâkinin kurtarabileceğini söyler ve onun nerede olduğunu sorar:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

*Sâki bahr-i gamdadur dil zevrakı
Anı kurtarmağa kalbi yemm kanı*

(Karamanlı Aynî, G. 460/2)

Necâtî Beg, mihnet denizinde batan gönül kayığını kurtarması için Hızır’a benzettiği sevgilisinden yardım ister.

*Gark oldı bahr-ı mihnete dil zevrakı meded
Ey Hızır-ı pey-huceste yetiş dil-rübâlıg it*

(Necâtî Beg, G. 31/6)

Bâkî, gönül kayığını gam okyanusundan “aşk hevâsı”nın kurtarıp bir kenara atacağını söyler. Çünkü kayık rüzgar olmadan denizde yol alamaz. Bâkî’nin bu beytinde, “hevâ” kelimesi hem “istek, arzu” hem de “rüzgâr, yel” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Dil zevrakını lücce-i gamdan hevâ-yı ‘ışk
Elbette bir kenâra atar rûzigârdur*

(Bâkî, G.152/6)

Nev’î, aşk denizinde sevgiliye kavuşmak için uygun rüzgâr bulamayan, bu denizde ne yapacağını ve nereye gideceğini bilemeyen âşık için en münasip yolun istiğna denizine çekilmek olduğunu söyler. Beyitte geçen “rüzgâr” kelimesi “yel” ve “zaman”; “kinar itmek” deyiimi ise, “sahile ulaştırmak” ve “kucaklamak” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Rüzgâr el virmeyüp itmezsen ol servi kinar
Nev’iyâ dil zevrakın deryâ-yı istignâya sal*

(Nev’î, G. 295/5)

Gönül-zevrak ilişkisinin kurulduğu Şeyh Gâlib’e ait meşhur beyitte ise, zevrak kelimesi hem “kayık” hem de “pul şişe” anlamında kullanılmıştır. Zevrak kelimesi, birinci mısradaki anlam göz önünde bulundurulduğunda aşk denizindeki fırtınalara dayanamayıp parçalanarak sahile vuran bir kayıktır. İkinci mısraa baktığımızda ise, zevrak kelimesi, taşlık bir yola düşerek paramparça olan pul şişedir. Taşlık yol ise, aşk yoludur:

*Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenara düşdi
Dayanur mı şişedür bu reh-i seng-sâre düşdi*

(Şeyh Gâlib, G. 345/1)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

4. Zevrak-Vücut (Cism, Ten)⁵:

Vücut, gönlün veya ruhun sığınağı olması hasebiyle kayığa benzetilmiştir. Beden, kayık olunca bu benzetme ile bağlantılı olarak, gözyaşı, gam, aşk, vahdet, dumanlı ah, varlık, cihan ve âlem de deniz olarak tasavvur edilmiştir.

Hayâlî, dumanlı ahını, düşmanın beden kayığını yok eden “deryâ-yı zulmânî”ye benzetir. Burada geçen “zulmânî” tabiri hem “zalimlik” hem de “karanlık” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Vücûdı zevrakın eyler adûnuñ her nefes nâyâb
Duhân-ı âhuma dirsem n'ola deryâ-yı zulmânî*

(Hayâlî Beg, K. 21/17)

Nev'î, aşk denizine düşen âşık için sabrın önemini vurguladığı beytinde, ona, ten kayığını ıstırabın girdabına düşürmemek için elverişsiz “rûzgâr”ın geçmesini sabırla beklemesini tavsiye eder:

*Ten zevrakın düşürme girdâb-ı ızdıraba
Sabr it gönül ki kalmaz bu rûzigâr böyle*

(Nev'î, G. 446/6)

Taşlıcalı Yahyâ, âlemi, denize; vücudunu, kayığa; ahını, seher yeline; çile çekmekten ağarmış ak sakalını ise, yelkene benzeterek özgün bir hayal dünyası kurar:

*Sabâ-yı ahum ile yola düşdüm bahr-i 'âlemde
Vücûdum zevrakına ak sakaldan bâdbân itdüm*

(Taşlıcalı Yahya, G. 262/4)

Nâşid ise, padişaha benzettiği sevgilisinin ayağına yüz sürebilmek için, gözyaşı denizinde cisim kayığıyla yol almaya çalıştığını söyler:

*Refte refte payına yüz sürmek için ol şehüñ
Cismümi zevrak sirişk-i çeşmi derya eyledüm*

(Nâşid, G. 63/3)

⁵Zevrak-vücut benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Ahmet Nâmî Müf. 5; Behiştî G. 13/4; Hayretî G. 117/3, 302/5, 390/5, 473/4; Nev'î K. XLV/18, G. 397/3; Nev'îzâde Atâî Trc. 2/1-4; Salacıoğlu G. 36/5, 85/16; Süheylî G. 43/4; Taşlıcalı Yahyâ Trc., III/2, G. 292/3, 381/4; Usûlî G. 90/3.

5. Zevrak-Hayal⁶:

Divan şiiri geleneğinde âşık, sevgilisine asla kavuşamaz. Âşık için teselli kaynaklarından birisi, sevgilisi ile ilgili hayaller kurmaktır. Âşık bu hayaller vasıtasıyla her türlü zorluğa göğüs gerer. Beyitlerde sevgilinin hayali kayığa benzetilince gönül ve gözyaşı, deniz; göz ise, içinden çıkılması imkânsız bir girdap şeklinde tasavvur edilir.

Kadı Burhaneddin, sel olup akan gözyaşlarının cihanı, denize çevirdiğini, bu durumdayken sevgilisinin hayal kayığını gözünde canlandırarak teselli bulmaya çalıştığını söyler:

*Yaşlarum seyl durur tutdı cihanı sanemâ
Gözüme birbi hayalüni ki anuñ zevrakıdur*

(Kadı Burhaneddin, G. 862/3)

Ahmed Paşa, deniz-gönül; göz-girdap münasebeti kurduğu beytinde, sevgilinin hayalini kayığa benzetir. Ona göre, kayığın yeri nasıl denizse, sevgilinin hayali de her an gözde ve gönüdedir:

*Göz ü gönümden nice çıksın hayâlin zevrâkı
Çünkü olmuşdur aña deryâ göñül gird-âb göz*

(Ahmed Paşa, G. 124/5)

Mezâkî ise, sevgiliye kavuşabilme hayalini kayığa benzeterek, ondan gözyaşı denizine alışmasını ister:

*Ey zevrak-ı hayâl-i temennâ-yı vasl-ı yâr
Mevc-âşinâ-yı dâde-i deryâ-feşânum ol*

(Mezâkî, G. 291/2)

6. Zevrak-Akıl/Fikir/Endişe⁷

Şairler; akıl, fikir veya endişeyi kayık şeklinde de düşünmüşlerdir. Mutasavvıf bir şair olan Niyâzî-i Mısrî, fenâfillâh yolunda akıl ve fikir kayığının bir anlam ifade etmediğini söyler. Çünkü bu yolda vuslat, gönülle mümkün olacaktır:

*Akl u fikrüm zevrakı yollarda kaldı ser-nigûn
Belki cümle akl u fikri bende sergerdân iden*

(Niyâzî-i Mısrî, G. 128/4)

Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim ise, sevgilinin güzelliğini anlatabilmenin imkânsızlığını, “gönül inci dişlerini vasf eylemeye

⁶ Zevrak-hayal benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Ahmed Paşa G. 149/2.

⁷ Zevrak-akıl benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Seyyid Câzım G. 216/2.

başladı, yine düşünce kayıkçığımızı denize düşürdük” şeklinde ifade eder. Beyitte geçen “*düşürdük*” kelimesi hem “hatırlamak” hem de “düşürmek” anlamında tevriyeli kullanılmıştır:

*Dür-i dendânuñı vasf eylemege başladı dil
Yine zevrakçe-i endîšemüz ‘ummâna düşürdük*

(Sâlim, Müf. 70)

7. Zevrak-Göz (Çeşm)⁸:

Divan şiirinde “âşığın gözü, sevgilinin güzelliğinin tecelli ettiği, kendisini gösterdiği, daha açıkçası değer kazandığı yerdir” (Tolasa 2001, 338). Göz, şekil bakımından kayığa benzetilir:

Ahmed Paşa, sevgilisinin ayva tüylerini Hızır’a benzeterek, ondan gözyaşı denizinde boğulmaya yüz tutan göz kayığını kurtarmasını ister:

*Ey Hızır hat gel ki çeşmüm zevrakı
Oldu eşküm bahrinüñ müstağrakı*

(Ahmed Paşa, Arb. G. 9/4)

Bu bağlamda Zâtî, gözyaşını, deniz; gözünü, kayık; kirpiklerini ise, kürek şeklinde tasavvur eder. Ayrıca beyitte geçen “*seyr etmek*” tabiri hem “bakmak” hem de “yolculuk etmek, gezmek” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Gözüm zevrakdur ey Zâtî kürekler ana kirpikler
Hayâli seyr ider girmiş gözüm yaşın buhûr itdüm*

(Zâtî, G. 959/5)

Aşka tutulan âşık, ah ve feryat ederek gözyaşı dökmeye başlar. Bu, âşıklığın belirgin özelliklerinde birisidir. Bazen tabîi bazen de kanlı olan gözyaşlarının özelliği, sürekli akmasıdır. Taşlıcalı Yahyâ, göz kayığının kanlı gözyaşı denizinde batmasını ister. Çünkü âşık, böylece aşk denizine âşına olabilecektir:

*Göreyin kana gark olsun cihânda zevrak-ı çeşmüm
Beni deryâ-yı ‘ışk-ı yâra çünkim âşinâ kıldı*

(Taşlıcalı Yahyâ, G. 451/2)

Aşk denizi dalgalanmaya başlayınca göz, yaşa gark olmuştur. Zaten okyanus coşunca gemileri batırır. Bâkî, aşkın gamı ile

⁸ Zevrak-göz benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Ahmed Paşa K. 11/78, 29/4, 35/29; Amrî G. 61/6; Behîştî G. 348/4; Cemâlî B. 3840; İbn-i Kemal G. 217/1; Mihrî Hatun G. 164/2; Nev’îzâde Atâî G. 170/4. 180/4, 267/4.

gözyaşı girdabının bir olup göz kayığı döndüre döndüre batıracağını söyler. Beyitte geçen “döne döne” tabiri hem “döne döne” hem de “tekrar tekrar” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Zevrak-âsâ gam-ı aşkuñla yaşum girdâbı
Gark idüpdür sanemâ çeşm-i teri döne done*

(Bâkî, G. 464/4)

Şinasî ise, gözyaşını, deniz; gözünü, kayık; kirpiklerini ise, çivi şeklinde tasavvur ederek farklı bir hayal kurar:

*Bahr-i eşk içre şikeste iki zevrak çeşmüm
Gûyiyâ saff-ı müjem zîr ü zeberde mismâr*

(Şinâsî, K. 7/30)

8. Zevrak-Niyaz:

Yalvarmak, yakarmak, ricada bulunmak anlamlarına gelen niyaz, âşığın vasıflarındandır. Âşık yalvararak sevgilisine kavuşmak ister, fakat âşığın bu hali, aynı zamanda sevgilinin kızmasına, kaşlarını çatmasına ve alnını kırıştırmasına sebep olur. Bu durumun anlatıldığı beyitte Ahmet Nâmî, sevgilinin yüzünü veya güzelliğini denize, kaşlarını ve alnındaki kırışıkları dalgaya, âşığın niyazını ise kayığa benzetir:

*Zuhûr-ı çîn-i cebîn zevrak-ı niyâzı âh
Şikeste itmege emvâc-ı bî-amân mı degül*

(Ahmet Nâmî, G. 257/1)

9. Zevrak-Ümit/Emel:

Âşık çektiği çilelerden kurtulma ümidiyle yaşar. Ümit kayığa benzetilince, melâmet deniz, ah rüzgâr, gam veya aşk da girdap şeklinde tasavvur edilir:

Ahmet Nâmî, gam girdabına yakalanan âşığı, bu durumdan ümit kayığı ve çektiği ahların rüzgârı kurtarabileceğini söyler:

Bâd-ı âhı ‘âşıkı girdâb-ı gamdan kurtarur

Zevrak-ı ümmîde lutf-ı rûzgâr olmazsa da

(Ahmet Nâmî, G. 341/1)

Mezâkî ise, emeli, kayığa; aşkı, girdaba; melâmeti de fırtınalı bir denize benzettiği beytinde, aşk girdabı ve kınanmışlık denizinin fırtınaları karşısında, emel kayığına binmiş yolcuların çaresizliğini ifade eder:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009

*N'eylesün zevrak-nişînân-ı emel der-kâr iken
Sarsar-ı bahr-i melâmet gerdiş-i girdâb-ı 'ışk*

(*Mezâkî, G. 245/2*)

10. Zevrak-Sıdk:

Doğruluk, temiz kalplilik, sadakat anlamlarına gelen sıdk, günah denizinde yol alan için sahip olması gereken meziyetler arasında yer alır. Mezâkî, “sıdk”ın önemini vurguladığı beytinde, doğruluk kaygısını ümit çapasına bağlamanın gerekliliğini vurgular:

*Mezâkî lenger-i ümmîde zevrak-bend-i sıdk ancak
Ne gam gelse dökülse mevc-i 'ummân-ı güneh saf saf*

(*Mezâkî, G. 237/6*)

11. Zevrak-Dert:

Dert çekmek, âşığın vazgeçilmez özelliklerindedir. Şeyh Gâlib, aşk denizinde dert kayığıyla yol alan âşığa, sevgilisinden başka hiç kimse yardım edemeyeceğini söyler:

*Men zevrak-ı derd içinde nâ-çâr
Sâhilde figânda yâver ü yâr*

(*Şeyh Galib, B. 1799*)

12. Zevrak-Sabır:

Belirli bir amaca ulaşmak isteyen kişi için, her türlü sıkıntıya karşı sabır gösterebilmek önemli bir erdemdir. Bâkî, Sultan Selim’e yazmış olduğu bir tahminde, zevrak kelimesinin şişe anlamını kastederek, “belâ askerlerinin sel gibi akın ettiği ve kaza okuna uzak ve yakının bir olduğu dünyada, hevânın sabır şişesini, fena taşına çaldığını”, söyler. Beyitte “heva” kelimesi hem “hava, rüzgâr” hem de “istek, arzu” anlamında tevriyeli kullanılmıştır:

*Seyl-âb gibi saldı belâ leşkeri akın
Tîr-i kazâya oldı beraber irak yakın
Seng-i fenâyâ çaldı hevâ sabır zevrakın*

(*Bâkî, Tah. 6/VII*)

13. Zevrak-Himmet:

Himmet, aşk yolunda ilerleme veya sevgilisine kavuşma arzusunda olan âşığın sevgilisinden beklediği lütuf, ihsan veya manevî yardımdır. Âşık açısından sevgilisinin himmeti önemlidir. Aşk dalgalı bir deniz şeklinde düşünülünce, himmet de bu yolda ilerlemek isteyen âşığa kayık olmuştur. Yetîmî aşağıdaki beytinde bunu vurgular:

*Çü düşdi zevrak-ı himmet hevâ-yı `ışkla ey dil
Kenâr endîşesin itme yüri bu bahr-ı mevvâca*

(Yetîmî, G. 179/3)

14. Zevrak-Tedbir:

Tedbir, insanın yapacağı bir şeyde başarılı olabilmek için yaptığı hazırlıktır. Hayat denizinin tehlikeli dalgalarında ilerleyen insan için tedbir kayığı önemli bir yere sahiptir. Sâlim, “insan ne kadar tedbirli olursa olsun, muhalif rüzgârların esmesi, tedbir kayığını batırır” diyerek bazen bunun bile işe yaramadığını belirtir. Burada “rüzgâr” kelimesi, hem “yel” hem de “devir, zaman” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Şikeste zevrak-ı tedbîri kalmış
Muhâlîf rûzgâr esmekle her câ*

(Sâlim, T. 4/27)

15. Zevrak-Hayat/Ömür:

Hayat, Dünya denizinde ilerleyen bir kayık şeklinde tasavvur edilmiştir. Mutasavvîf şairlerden Sakıp Mustafa Dede, hayat kayığını girdapta batırmış insanın, ölümsüzlük âleminin dostu olduğunu söyler:

*Harîf-i ‘âlem-i âb-ı bekâdur merdüm-i fânî
Hayâtü zevrakın gird-âb-ı garka eylemiş tefvî*

(Sakıp Mustafa Dede G. 93/12)

Ömür kayığını isyan denizinde nefsinin hevasıyla batıran Antepli Aynî ise, Hazret-i Peygamberden yardım ister:

*Hevâ-yı nefis ile gark eyleyüp zevrakçe-i ‘ömri
Yem-i ‘isyâna taldım dest-gîr ol yâ Resûlallâh*

(Antepli Aynî, G. 176/2)

16. Zevrak-Baht:

Baht, insanlar açısından olumlu ya da olumsuzlukların yer aldığı, daima değişen, kararsız bir durum arz eder. Şefkatî, “rüzgâr”dan yakındığı aşağıdaki beytinde emeli, denize; bahtı da bu denizde fırtınaya yakalanmış kayığa benzeterek bahtsızlığından yakınır. Burada da “rüzgâr” kelimesi hem “devir, zaman” hem de “yel” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Zevrak-ı bahtum dutup bahr-i emelde furtuna
Hayf kim bu rüzgar atdı beni tundan tuna*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

(Şefkatî)⁹**17. Zevrak-Tabut:**

Cenazeyi taşımakta kullanılan tabut hem şekil hem de insanı yokluk aleminden varlık alemine taşınması sebebiyle kayığa benzetilmiştir. Bu bağlamda Ziyâî, yokluk denizine düştüğünde tabutunun kayak, kefeninin ise yelken olduğunu ifade eder:

*Bahr-ı fenâya saldı Ziyâ'îyi rûzgâr
Tâbûtı zevrak u kefeni oldu bâd-bân*

(Mostarlı Ziyâî, G. 364/5)

B. Övülen Kişi (Sevgili, Yönetici vs.) İle İlgili Unsurlar**1. Zevrak-Sevgili:**

Divan şiirinde sevgili, âşığın gözyaşı denizinde nazlı nazlı yüzen bir kayak şeklinde düşünülmüştür.

Zâtî, safa denizinin kayığı şeklinde tanımladığı sevgilisinin, kenara da gelebileceğini söyler. Beyitte geçen “kenar” kelimesi, hem “sahil” hem de “kucak” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*N'ola istersen kenâra geldiğin
Zevrak-ı bahr-i safâ dirler saña*

(Zâtî, G. 37/4)

2. Zevrak-Güzellik (Hüsn, Melahat):

Âşığın döktüğü gözyaşı deniz olarak düşünülünce, sevgilinin güzelliği de o denizde alımlı bir şekilde yüzen kayığa benzetilmiştir. Mezâkî, gözyaşı denizinde gururlanarak dolaşan sevgiliye, bu denizdeki girdaplardan sakınmasını söyler:

*Görüp bahr-i sirişküm zevrak-ı hüsne gurûr itme
Anuñ her katresinden bir 'aceb gird-âb olur peydâ*

(Mezâkî, G. 15/2)

Nev'î ise, geminin girdaba yakalanması ve yok olmasından hareketle, sevgilinin güzelliğinin kaybolmasını anlattığı beytinde, sevgilinin yanağını denize, ihtiyarlık alameti olan yüzdeki kırışıklıkları dalgaya, güzelliği de kayığa benzetir:

⁹ Tökel, Dursun Ali, “Kelimelerin Şâirlerin Zihnindeki Macerası: Divan Şairi ve Zevrak”, <http://www.dalitokel.com/read.asp?45> (ET: 08.02.2009)

*Mevc urup bahr-i ruhuñ yir yir girihler bağladı
Zevrak-ı hüsnî şakın girdaba saldı rüzgâr*

(Nev’î, G. 148/3)

*Yâ meger deryâ-yı hüsn içre melâhat zevrakı
Rûzgâr olmuş muhâlîf Nev’iyâ bulmuş kenar*

(Nev’î, G. 148/5)

3. Zevrak- Ayvatüyleri (Hatt):

Ayva tüyleri, sevgilinin güzellik unsurları arasında yer alır. Nev’î, sevgilinin güzelliğini denize, ayva tüyelerini bu denizde yüzen kayığa; saçlarını ise kayığın çapasına benzetir:

*Lenger olmuş ana ca’d-ı sünbülün
Zevrak-ı bahr-i letâfetdür hatuñ*

(Nev’î, G. 245/2)

Nev’î diğer bir beytinde ise, sevgilinin kırmızı dudağını çevreleyen sarı tüyelerini, saf şarap dolu bir kadehe benzetir:

*Meclis-i hüsnî hat-ı la’li ‘aceb revnakdur
Mey-i nâb ile içi toptolu bir zevrakdur*

(Nev’î, G. 245/2)

4. Zevrak-Çene (Zenahdan):

Çene, sevgilinin güzellik unsurları arasında yer alır. Rengi, şekli ve ayva tüylü olması sebebiyle elma ile arasında ilgi kurulur. Ayrıca çenede yer alan çukur da, şairlerin hayal dünyasına zenginlik katar. Behiştî, sevgilinin yanağını, denize; çenesini ise, elma suyu ile dolu letafet zevrağına benzetmiştir. Burada zevrak hem “kadeh” hem de “kayık” anlamlarında kullanılmıştır:

*‘Ârızuñ bahrı kenârında zenahdânuñ seniñ
Sîb-i nâbile pür olmuş bir letâfet zevrâkı*

(Behiştî, G. 519/3)

5. Zevrak-Kaş¹⁰:

Sevgilinin güzellik unsurlarından birisi de kaştır. Kaşın en belirgin özelliği eğri oluşudur. Kaş, şekil yönünden kayığa benzetilir.

¹⁰Zevrak-kaş benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Nev’îzâde Atâî G. 43/5.

Nev'î, yelken külahını¹¹ giymiş ay yüzlü sevgilisinin yüzünü, lütuf denizine; kaşlarını ise, kayığa benzetir. Buradaki “yelken” kelimesi hem “yelken” hem de “yelken şeklindeki külah” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Zevrak-ı bahr-i lütf olur kaşı
Giye ol mâh kırmızı yelken*

(Nev'î, G. 345/3)

6. Zevrak-Haşmet:

Şairler, kayığın, güç ve iktidar sembolü olması sebebiyle, kayıkla haşmet arasında ilgi kurmuşlardır. Nedim, Ali Paşa için yazdığı kasidede, onun haşmetini, gemiye; “atlas feleği”¹²ni, yelkene; şafağı ise, dünyayı kaplayan örtüye benzetir:

*Tâk-ı gerdûnuña vâlâ-yı şafak-pûşîde
Zevrak-ı haşmetüñe atlas-ı gerdûn yelken*

(Nedim, K. 2/27)

7. Zevrak-Saltanat:

Donanmanın güç ve iktidar sembolü olması sebebiyle, saltanatla kayık arasında ilgi kurulmuştur. Râşid, Sadrazam Mustafa Reşid Paşa için yazdığı kasidesinde onun saltanat kayığının, devletin işleyişine bir renk getirdiğinden övgüyle bahseder:

*Zevrak-ı saltanata başkaca revnak virdi
Bunu teslîm ider elbet rü'esâ-yı devlet*

(Râşid, K. II/19)

8. Zevrak-İclâl/Atâ/Satvet¹³:

Kayığın zenginlik sembolü olması sebebiyle iclal, kayık şeklinde tasavvur edilmiştir. Neylî, müzeyyel gazelinde yer alan bir beyitte, eşsiz bir vezir ve kaptanlık makamının rengi şeklinde tavsif ettiği memduhunun iclâlini kayığa benzetir:

*Vezîr-i bî-müdüânî revnak-ı câh-ı kapudânî
Ki şâyan zevrak-ı iclâli gerdûn-i'tibâr olsa*

(Ahmed Neylî, G. 16/11)

¹¹ Yelken takke, yelkene benzeyen, bilhassa sarayda cücelerin giydiği bir tür başlıktır. Bkz. (Koçu 1967, 243).

¹² Atlas feleği, cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük ve en yüksek felektir. Bkz. Pala 1989, 164–165.

¹³ Zevrak-atâ benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Ahmed Paşa K. 28/20; Antepî Aynî K. 5/48; Seyyid Câzîm K. 4/50; Süheylî K. 22/39.

Sâbit ise, Sultan Ahmed’i övdüğü şiirinde, onun iclâlinin kayığı karşısında, yedi ambarlı dokuz gemi şeklinde tasavvur ettiği feleğin, sandal bile olamayacağını söyler:

*Han-ı Ahmed kim bu nüh keşt-i heft anbar-ı çarh
Sandal olmaz zevrak-ı iclâline çenber gibi*

(Sâbit, K. 43/18)

9. Zevrak-İkbâl:

Talih açıklığı, baht uyanıklığı, yüksek bir mevkie erişmek; arzu istek anlamlarına gelen ikbal ile zevrak arasında ilgi kuran Mezâkî, kaptan olarak nitelendirdiği sevgilisine seslenerek, ikbâl kayığıyla boş yere övünme, benim uçsuz bucaksız gözyaşı denizimdeki dalgalardan sakın, der:

*Girre olma zevrak-ı ikbâlüne ey nâ-hudâ
Mevc-i bahr-i eşk-i nâ-peydâ kenârumdan sakın*

(Mezâkî, G. 339/3)

Râşid ise, ikbâl kelimesinin arzu ve istek anlamını kastederek, istek ve arzularına ulaşmak isteyen insanın zamana uyum sağlaması gerektiğini, akıntıya karşı kürek çekme deyimiyile ifade eder:

*Efendi zevrak-ı ikbâli uydur sulara zîrâ
Akıntıya yukarı aklı olanlar kürek çekmez*

(Râşid, G. 76/2)

C. Kozmik Âlemle İlgili Unsurlar

1. Zevrak-Felek¹⁴:

Felek, yuvarlaklığı, daire teşkil etmesi, gezegenlerin ve yıldızların mekânı olması sebebiyle kayığa benzetilmiştir.

Nev’î, dokuz kat oluşu sebebiyle “nüh zevrak”, “nüh bâb” şeklinde vasıflandığı feleğin, bu ihtişamına rağmen bir fakirin istiğna denizinde yok olacağını söyler:

*‘İşkda demler düşer nüh zevrak u nüh bâbdan
Bir gedânuñ gark olur deryâ-yı istignâsına*

(Nev’î, G.462/4)

¹⁴ Zevrak-felek benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Nev’izâde Atâî G. 42/5.

2. Zevrak-Güneş (Zevrak-ı zer, Zevrak-ı zerrîn)¹⁵:

Güneşin zevrak şeklinde tasavvur edilmesinde, büyüklüğü, parlaklığı, şekli, yüksekliği, hareketi, dünyayı aydınlatması, ışıklarının her tarafa ulaşması, gölgenin ve zerrenin varlığına sebep olması gibi hususlar rol oynamıştır.

Cemâlî, sabah vakti güneşin doğuşundaki o ihtişamı, “seher ankasının, gümüş renkli deniz üzerine altından bir kayık getirmesi” şeklinde ifade eder:

*Seher ankâsı açdı bâl ile per
Getürdi bahr-i sîme zevrak-ı zer*

(Cemâlî, B. 1774)

Cafer Çelebi, güneşin her sabah doğup, gökyüzünde yükselerek akşam vakti batmasını “her sabah altın renkli güneş kayığının, mavi renkli felek denizinde yola çıkması” şeklinde tasavvur eder:

*Her subh-dem ki zevrak-ı zerrîn-i âfitâb
Deryâ-yı nîl-gûn-ı felekde ola revân*

(Tacizâde Cafer Çelebi, K. 5/112)

Nef’î ise, Sultan Murad’ı övdüğü kasidesinde, onun kudretinin büyüklüğünü, “felek denizine, temkininin gölgesi düşse, güneşin altın kayığına zerreyi çapa ederdi” sözleriyle ifade eder:

*Düşeydi zıll-ı temkîni muhît-i çarh-ı vâlâyâ
İderdi zevrak-ı zerrîn mihre zerreyi lenger*

(Nef’î, K. 20/19)

3. Zevrak-Dünya:

Dünya, geçici oluşu, aldaticılığı ve zalimliği sebebiyle dert ve sıkıntı yurdudur. Yaratılışında döneçlik ve kararsızlık vardır. Bu sebepten insanlara hep kötü günler gösterir. Ayrıca öbür dünyaya göre renksiz bir yerdir. Dünya, yuvarlaklığı, felek denizinde bulunması; canlıların hayatını sürdürdüğü yer olması yönüyle kayığa benzetilmektedir. Hayâlî, esen rüzgârlarla bir o tarafa bir bu tarafa giden denizin dalgalarından hareketle, insanın, denizin dalgaları gibi “hevâ”sına göre hareket etmemesini, bu dünya kayığına çapa olmasını söyler. Beyitte “hevâ” kelimesi tevriyeli olarak, hem “istek” hem de “rüzgâr” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

¹⁵ Zevrak-güneş benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Nev’îzâde Atâî K. 7/36.

*Bahr emvâcî gibi uyma hevâya her nefes
Zevrak-ı bî-revnağ-ı dünyâyâ yâni lenger ol*

(Hayâlî Beg, G. 306/2)

4. Zevrak-Hilâl¹⁶:

Hilâl, şekli itibariyle kayığa benzetilir. Cafer Çelebi, feleği, denize; geceyi aydınlatan hilâli, kayığa; gecenin karanlığını ise, misk kokulu bir yelkene benzetir:

*Deryâ-yı çarha zevrak-ı zer saluben hilâl
Şeb zulmetinden oldı ana bâd-bân-ı misk*

(Tacizâde Cafer Çelebi, K.16/6)

Nevres, Mahmud Han'ın kayığı için yazdığı tarihinde, kayığa benzettiği hilali, onun azametine layık görür:

*Meh-i nev zevrak olsa sandal-ı iclâlûñe lâyık
Muhît-i mekrümetdür pertev-i nûr-ı kıdemdür bu*

(Nevres, T. 18/3)

5. Zevrak-Yıldız:

Yıldızlar, gökyüzünde oluşturdukları şekil, parlaklık ve çokluk gibi özellikleri dolayısıyla şiirde, kayığa benzetilmişlerdir:

Ahmed Paşa, güneşin doğup yıldızların kaybolmasını şâirane bir eda ile anlattığı beytinde, gece vakti gökyüzünü, Hind Okyanusuna; yıldızları, gümüş renkli kayıklara; güneşin ışıklarını ise, nurdan bir yelkene benzetir:

*Kulzüm-i Hindüñ batırmağa gümüş zevrakların
Bâdbân-ı nûr ile donatdı fülk-i zer güneş*

(Ahmed Paşa, K. 19/4)

6. Zevrak-Işık (Nur):

Işık dünyayı aydınlatması ve her yöne ulaşması yönüyle zevrağa benzetilmiştir. Seyyid Şerif, güneşle ay arasındaki ilişkiden hareketle kurduğu beytinde, bahar mevsimini deniz, güneşin ışıklarını kayık, hilali de gümüşten çapa'ya benzetir:

*Saldı bahr-ı ahdara bir nûrdan zevrak yine
Mâh-ı nevden eyleyüp sîmîn lenger âf-tâb*

(Seyyid Şerif, K. 21/10)

¹⁶ Zevrak-hilâl benzetmesiyle ilgili olarak bkz. Antepli Aynî K. 4/42.

D. Tabiatla İlgili Unsurlar

1. Zevrak-Yağmur damlası:

Yağmur damlası, şekli ve gökyüzünden yeryüzüne inmesi bakımından kayık olarak tasavvur edilir. Cemâlî, Hüma ve Hümayun adlı mesnevisinin, kış mevsiminin sıfatlarını anlattığı kısmında, gökyüzünü, göz; yağmur damlalarını da kayığa benzetir. Yağmurun yağmasını ise, zevrak salmak şeklinde ifade eder:

*Gözinden geh salardı zevrak âba
Saçardı geh dili âteş sehâba*

(Cemâlî, B. 3256)

2. Zevrak-Lâle:

Lâle, şekil bakımından zevrağa benzetilir. Şeyh Gâlib, rengârenk çiçek öbekleriyle bezenmiş baharı, denize; lâleyi, kayığa; jâleyi ise, lâle kayığıyla bu denizi gezen bir yolcuya benzetmiştir:

*Çemende zevrak-ı lâleyle seyr ider jâle
Zemine öyle hücum itdi mevce-i ezhar*

(Şeyh Galib, K. 16/7)

E. Bezmle İlgili Unsurlar

1. Zevrak-Şarap (Mey, Sahbâ, Bâde, Âb-ı Musaffâ, İşret)¹⁷:

İçki meclislerinin aslî unsuru şaraptır. Divan şiirinde, sarhoşluk vermesi, lezzeti, dökülmesi ve rengi sebebiyle şarap, değişik tasavvurlara sebep olmuştur. Şarap, beyitlerde çoğunlukla kadehle beraber geçer. Bazen sadece kadehin geçtiği beyitlerde, mürsel mecaz yolu ile şarap kastedilir. Divan şiirinde, şarab, geçici de olsa dertten kurtarması yönüyle kullanılır.

Şarap, kayığa benzetilince; hasret, elem, gam, çemen, istiğfar ve âlem de deniz şeklinde tasavvur edilir. Zevrak ve şarapla ilgili olarak *zevrak-ı sahbâ*, *zevrak-ı bâde*, *zevrak-ı mey*, *zevrak-ı âb-ı*

¹⁷ Zevrak-şarap benzetmesiyle ilgili olarak başka örnekler için bkz. Ahmet Nâmî G. 8/1; Avnî Bey, (Onay 1993, 250); Azmizade Hâletî K. 8/7, 10/2; G. 7/1, 16/4, 265/1, 389/1, 524/1, 579/6, 658/4, 762/6, 765/5, 827/5, 879/4, Müf., 137, 150, 531; Fasîhî G. 241/1; Haşmet G. 33/2, 84/1, 112/4, 113/4, 120/2, 121/6, 133/3, 143/5, 145/1, 150/1, 150/5, 207/3, 214/6, 217/4, 220/5, 232/2, 242/4; Hâzık Mehmed Efendi G. 93/5; Hayâlî Beg G. 477/1; Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb G. 142/3, 588/3; Kâzım Paşa, (Onay 1993, 250); Mezâkî G. 27/2; Nedim G. 84/3, 157/2; Nev'îzâde Atâî G. 124/4, 10/2; Sabrî-i Şakir, (Onay 1993, 250); Sabûhî, (İsmail Belig 1999, 207); Seyyid Câzım G. 220/2, 280/1, 282/5; Süheylî G. 83/2; Ş. Yahya G. 327/4; Vecdî G. 62/2; Yakînî G. 1/2.

musaffâ, *zevrak-ı şarâb*, *zevrak-ı işret* terkiplerinin yapıldığını görüyoruz.

Zevrak kelimesini en fazla kullanan şairlerden biri olan Hâletî; ağlayan gözü, girdaba benzettiği beytinde, şarap zevrağının daima hayalinde döndüğünü söyler. Bu beyitteki “dönmek” kelimesi, hem “dönmek”, hem de “dolaşmak” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Dâ'im hayâlümüzde döner bâde zevrakı
Gird-âba döndi dîde-i giryânumuz bizüm*

(*Hâletî, G. 510/6*)

Ayrıca Hâletî, sâkî tarafından bezme peş peşe sürülen altın renkli kadehleri bir donanmaya benzetir. Bunu bir güç gösterisi şeklinde tasavvur eden Hâletî, gam kâfirinin bundan korkarak meclisi terk edeceğine inanır:

*Sür ey sâkî pey-â-pey zevrak-ı zerrîn-i sahbâyı
O gam didükleri kâfir de görsün bu tonanmayı*

(*Hâletî, K. 41/25*)

Bahar mevsimiyle deniz arasında ilgi kurduğu başka beyitlerinde Hâletî, şarap zevraklarının seher yeli ile her köşede rahatça yürüyeceğini söyler. Ona göre şarap zevrağının çapası da, yasemin çiçekleridir. Bu beyitlerde “zevrak” kelimesi hem “kayık” hem de “şarap kadehi” anlamlarında kullanılmıştır:

*Devr-i güldür kûşe kûşe sâgar-ı sahbâ yürür
Zevrak-ı bâde nesîm-i subh ile a'lâ yürür*

(*Hâletî, G. 189/1*)

*Zevrak-ı mey devr ider oldı yem-i ahdar çemen
Saldı lengerler aña bir niçe yirden yâsemen*

(*Hâletî, G. 663/1*)

*Lengeri dâhil-i keştîye alurlar gûyâ
Yâsemen kim dökilür zevrak-ı pür-sahbâya*

(*Hâletî, G.725/3*)

Fuzûlî, gamla tufan arasında ilgi kurduğu bir beytinde, gamdan kurtarması yönüyle, şarap kayığının kendisine yaptığını, tufan gününde Nuh'un gemisinin Nuh'a yapmadığını söyler:

*Hücûm-ı gamda mana anı itdi zevrak-ı mey
Kim itmedi anı tûfân olanda keştî-i Nûh*

(*Fuzûlî, G. 57/3*)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Nedim, sakiye seslenerek, Şu Őaraptan birkaç kadeh ektir der. Çünkü ona göre; hasret denizi, Şarap zevrakı olmadan geçilmez. Burada zevrak, pul Şişe ve kayık anlamlarını çađrıŐtıracak Şekilde kullanılmıştır. Beyitte geçen “ekdiri görmek” tabirinde yer alan “ekdiri”¹⁸ kelimesi hem “içmek” hem de “kayık” anlamını çađrıŐtıracak Şekilde tevriyeli kullanmıŐtır:

*Őundan bir iki ekdirigrsn bize sâkî
B-zevrak-ı sahbâ geilr mi yem-i hasret*

(Nedim, G. 12/ 2)

Sâbit, Őarabın, insanın iç dünyasında cereyan eden yangını, geçici de olsa söndürmesi ve vcoda hararet yapmasından hareketle, içi Şarap dolu kadehi, ateŐ kayığına benzetir. Burada Şair, “ateŐ kayığı” tabiriyle, hem “Őarabın hararet vermesini” hem de “Osmanlı döneminde, yangın tulumbalarını İstanbul’un bir yakasından diğer yakasına taŐımak amacıyla kullanılan kayıkları” (Onay 1993, 251) kastederek tevriyeli kullanmıŐtır:

*Ltfına ısınsa ne aceb cn-ı ehibb
AteŐ kayığı kendsidr zevrak-ı sahbâ*

(Sâbit, B. 1)

Bir başka beytinde Sâbit, üzerinde hava kabarcıkları oluŐmuŐ, dolu bir kadehi anlatır ve zevrak kelimesinin kayık anlamına uygun olarak, *dolu yelken* ve *eyyâm*¹⁹ gibi gemici ıstılahlarından da istifade eder:

*Tolu bir yelken idüp Őekl-i habb cm
Sâkiyâ kullana gr zevrakı eyyâm senin*

(Sâbit, G. 206/3)

Sabrî-i Şakir, her zaman Şarap kayığını çektiğini, bu yüzden gönüller aan gazel gemisine el değdiremediğini söyler. Bu beyitte de “ekmek” kelimesi, hem “içmek” hem de “bir yerden bir yere götürmek” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*HemiŐe zevrak-ı mey ekmedr iŐm Sabrî
Sefne-i gazel-i dil-gŐya el mi değer*

(Sabrî-i Şakir, Onay 1993,95)

Nev’; sknin durmadan kadeh kayığını ektirdiğini söylediği beytinde, ieklerin Őahı olan gl, reis; çiçekleri de onun

¹⁸ çekdiri: Krekle çekilen ve yürütülen gemi, uzun, hafif korsan gemisi, anlamlarına gelmektedir (Onay 1993, 251).

¹⁹ Eyym: uygun yel, rzgr anlamına gelir. Bkz. Onay 1993, 251.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

donanması şeklinde tasavvur eder. Beyitte geçen “çektirme” kelimesi, hem “bir şeyi bir yerden bir yere götürmek” hem de “içmek” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Zevrak-ı sahbâyı sâkî durmayup çektirmede
Gül reîs olmuş donanmadur çiçekler fi'l-mesel*

(Nev'î, G. 294/3)

Helâkî ise, sâkîye seslenerek, işret kayığının şarap denizine gitmesi için rüzgârın el verdiğini söyler. Burada geçen “rüzgâr”, “çekdürmek” ve “el viridi” kelimeleri tevriyeli kullanılmıştır. “Rüzgâr” yel; zaman; “çekdürmek”, bir yere çekip götürmek veya bir şeyi içirmek; “el viridi” tabiri ise, hem “uygun düştü, müsait oldu” hem de “izin verdi, müsaade etti” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Rüzgâr el viridi sâkî ayş u işret zevrakın
Çekdürürsen yiridiür deryâyı sahbâdan yana*

(Helâkî, G. 4/1)

2. Zevrak-Kadeh (Sâgar, Câm, Peymâne, Ayag)²⁰:

İçki meclislerinin bir diğer aslî unsuru olan kadeh; şeffaf olması, kırılması, elden ele devredilmesi ve şekli sebebiyle Divan şiirinde, kayığa veya pul şişeye benzetilmiştir. Beyitlerde çoğunlukla şarapla beraber geçer. Sadece kadehin geçtiği beyitlerde de bazen mecaz-ı mürsel yoluyla şarap kastedilmiştir. Kadeh, geçici de olsa dertten, gamdan ve tasadan kurtarması sebebiyle, kayığa benzetilince sâki, kerem denizi; gönül, kaptan; cihan, mey, gam da deniz şeklinde tasavvur edilmiştir. Beyitlerde *zevrak-ı zerrîn*, *zevrak-ı câm*, *zevrak-ı peymâne*, *zevrak-ı ayag*, *zevrak-ı kadeh* terkipleri yapılmıştır.

Ahmed Paşa, elinde, altın renkli kadeh tutan sâkiyi tavsif ederken onu, altın zevrakla süslenmiş kerem denizine benzetir:

*Dest-i sîmîninde sâkîniñ kadeh gören didi
Zevrak-ı zerrînle zeyn olmuş kerem 'ummânıdur*

(Ahmed Paşa, G. 90/8)

²⁰ Zevrak-kadeh benzetmesiyle ilgili olarak başka örnekler için bkz. Antepli Aynî G. 14/6; Bâkî G. 444/2, 444/3; Cemâlî B. 2142; Emrî G. 250/4; Haşmet G. 143/1; Hayretî G. 413/4; Helâkî G. 4/2; İbrâhim Hafîd G. 267/4; Kadî Burhaneddin G. 862/4; Karamanlı Aynî G. 243/7; Necâtî Beg G. 43/6; Nev'î K. 18/1, G. 96/1, 221/2, 286/4, 474/1, 507/5; Nev'îzâde Atâî K. 2/27, G. 8/1, 10/1, 85/5, 208/2, 222/3, 208/2; Seyyid Şerif G. 193/6; Şeyhülislam Yahyâ G. 290/1; Şeyh Galib B. 1664, 1666; Yakînî G. 159/6; Zaifî G. 102/2.

Sun'î, kaptan olarak nitelediği gönlünü, gam gemisine çıkarabilmek için, kadehi, zevrak; kadehin üzerindeki hava kabarcıklarını da yelken yapmıştır:

*Sun'iyâ mellâh-ı dil gam keştisine çıkmaga
Sâgarı zevrâk idinmişdür habâbı bâdbân*

(*Sun'î*, 124/6)

Behiştî, bir an bile olsa gamdan kurtulmak için, sakiden su kenarına gelerek altın kadehini kırmızı renkli şarap denizine salmasını ister. Burada geçen “sal” kelimesi hem “kayığı denize bırak” hem de “kadehi şarap denizine daldır” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Def'-i gam kılmaga bir dem gel kenâr-ı âbda
Zevrak-ı zerrîni sâkî la'l-gûn deryâya sal*

(*Behiştî*, G. 299/3)

Çâkerî ise, gam denizinin ancak kadeh kayığı ile geçileceğini belirterek mecaz-ı mürsel yolu ile şarabı kastetmiştir. Ayrıca “sür” kelimesi hem “gemiyi sür” hem de “kadehi ver” anlamında tevriyeli kullanılmıştır:

*Sâkiyâ bahr-i gamı geçmege çün câm gerek
Kerem it sür geçelüm zevrak-ile bahr-i gamı*

(*Çâkerî*, G. 127/3)

F. Şiir Sanatıyla İlgili Unsurlar

1. Zevrak-Kelimeler Dünyası:

Şairler, kelimeler vasıtasıyla kendi duygu ve düşünce dünyalarını ifade edebilirler. Âdetâ hayal denizinde, kelimelerden meydana gelen kayıklara binip dolaşırlar. Yeri gelir bu kayıkların yerini ihtişamlı bir gemi alır. Bu durumu Gâlib, kendisini, kârı, zevrak alıp gazel ve şiir gemisi veren bir sanatkâra benzetir. Beyitteki “zevrak” kelimesi açık istiare yoluyla “kelimeler dünyası”nı ifade eder. Ayrıca “kâr” kelimesi, hem “iş” hem de “kazanç” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır:

*Seyr eyle kârın âlem-i âb içre Gâlibin
Zevrak alur sefîne-i şi'r u gazel virür*

(*Şeyh Gâlib G. 106/7*)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009

G. “Zevrak”ın Kullanım İstatistiği:

Divan, mesnevi ve çeşitli kaynakların taranması neticesinde, zevrak kelimesinin şairlere göre kullanım sıklığı şöyledir: Ahmedî (2), Ahmet Nâmî (4), Ahmed Neylî (1), Ahmed Paşa (12), Amrî (1), Antepli Aynî (6), Âşık Ömer (1), Avnî Bey (1), Azmizâde Hâletî (21), Bâkî (7), Behiştî (4), Cemâlî (4), Çâkerî (1), Emrî (2), Fasîhî (2), Fehim-i Kadîm (1), Fuzûlî (2), Haşmet (18), Hayâlî Beg (3), Hayretî (6), Hâzık Mehmed Efendi (1), Helâkî (2), İbn-i Kemal (1), İbrâhim Hafîd (1), Kadî Burhaneddin (2), Karamanlı Aynî (2), Kâtib-zâde Mustafa Sâkîb (2), Kâzım Paşa (1), Kütahyalı Rahîmî (3), Mezâkî (8), Mihrî Hatun (3), Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim (5), Nâşid (1), Necâtî Beg (2), Nedim (4), Nev’î (1), Nesîmî (5), Neşâtî (1), Nev’î (20), Nev’îzâde Atâî (19), Nevres (2), Nigârî (2), Niyâzî-i Mısrî (1), Râşid (2), Sâbit (3), Sabrî-i Şâkir (2), Sabûhî (1), Sâkîb Mustafa Dede (1), Salacıoğlu (2), Seyyid Şerîf (2), Seyyid Câzim (5), Sun’î (1), Süheylî (4), Şefkatî (1), Şeyh Gâlib (6), Şeyhülislam Yahya (2), Şiban Han (2), Şinâsî (1), Tacizâde Ca’fer Çelebi (2), Taşlıcalı Yahya (5), Usûlî (1), Vecdî (1), Vuslatî (1), Yakînî (2), Yetîmî (2), Zaifî (1), Zâtî (3), Ziyâî (1).

Zevrakla ilgili yapılan benzetmelerin şairlere göre dağılım sıklığı ise şu şekildedir:

aşk: Kütahyalı Rahîmî (1), Sâlim (1), Şiban Han (1); **âşık:** Mezâkî (1), Nesîmî (3), Nev’îzâde Atâî (1), Nigârî (1), Zâtî (1); **gönül:** Ahmedî (2), Ahmed Paşa (3), Antepli Aynî (2), Âşık Ömer (1), Bâkî (3), Emrî (1), Fasîhî (1), Fehim-i Kadîm (1), Fuzûlî (1), Hayretî (1), Helâkî (1), Karamanlı Aynî (1), Kütahyalı Rahîmî (2), Mezâkî (1), Mihrî Hatun (2), Sâlim (2), Süheylî (1), Necâtî Beg (1), Nesîmî (2), Neşâtî (1), Nev’î (4), Nev’îzâde Atâî (2), Nevres (1), Nigârî (1), Şeyh Gâlib (1), Şiban Han (1), Vuslatî (1), Yetîmî (1); **vücut:** Ahmet Nâmî (1), Behiştî (1), Hayâlî Beg (1), Hayretî (4), Nâşid (1), Nev’î (3), Salacıoğlu (2), Süheylî (1), Taşlıcalı Yahya (4), Usûlî (1); **hayal:** Ahmed Paşa (1), Kadî Burhaneddin (1), Mezâkî (1); **akıl/fikir/endişe:** Niyâzî-i Mısrî (1); Sâlim (1), Seyyid Câzim (1); **göz:** Ahmed Paşa (4), Amrî (1), Bâkî (1), Behiştî (1), Cemâlî (1), İbn-i Kemal (1), Mihrî Hatun (1), Nev’îzâde Atâî (1), Şinâsî (1), Taşlıcalı Yahya (1), Zâtî (1); **niyaz:** Ahmet Nâmî (1); **ümit/emel:** Ahmet Nâmî (1), Mezâkî (1); **sıdk:** Mezâkî (1); **dert:** Şeyh Gâlib (1); **sabr:** Bâkî (1); **himmat:** Yetîmî (1); **tedbir:** Sâlim (1); **hayat/ömür:** Antepli Aynî (1), Sâkîp Mustafa Dede (1); **baht:** Şefkatî (1); **tabut:** Ziyâî (1); **sevgili:** Zâtî (1); **güzellik:** Mezâkî (1), Nev’î (2); **ayva tüyleri:** Nev’î (2); **çene:** Behiştî (1); **kaş:** Nev’î (1), Nev’îzâde Atâî (1); **haşmet:** Nedim (1); **saltanat:** Râşid (1); **iclal/atâ/satvet:** Ahmed Paşa (1), Ahmed Neylî (1), Antepli Aynî (1), Sâbit (1), Seyyid Câzim (1), Süheylî (1); **ikbal:**

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009

Râşid (1); Mezâkî (1); felek: Nev'î (1), Nev'îzâde Atâî (1); güneş: Cemâlî (1), Nef'î (1), Nev'îzâde Atâî (1), Tacizâde Ca'fer Çelebi (1); dünya: Hayâlî Beg (1); hilal: Antepli Aynî (1), Tacizâde Ca'fer Çelebi (1), Nevres (1); yıldız: Ahmed Paşa (1); ıskık: Seyyid Şerif (1); yağmur damlası: Cemâlî (1); lale: Şeyh Gâlib (1); şarap: Ahmet Nâmî (1), Avnî Bey (1), Hâletî (21), Fasîhî (1), Fuzûlî (1), Haşmet (17), Hayâlî Beg (1), Hâzık Mehmed Efendi (1), Kâtib-zâde Mustafa Sâkib (2), Kâzım Paşa (1), Mezâkî (1), Nedim (3), Nev'î (1), Nev'îzâde Atâî (2), Sâbit (2), Sabrî-i Şâkir (2), Seyyid Câzim (1), Süheylî (1), Şeyhülislam Yahya (1), Sabûhî (1), Vecdî (1), Yakînî (1); kadeh: Ahmed Paşa (2), Antepli Aynî (1), Bâkî (2), Behiştî (1), Cemâlî (1), Çâkerî (1), Emrî (1), Haşmet (1), Hayretî (1), Helâkî (1), İbrâhim Hafîd (1), Kadı Burhaneddin (1), Karamanlı Aynî (1), Necâtî Beg (1), Nev'î (6), Nev'îzâde Atâî (7), Seyyid Şerif (1), Sun'î (1), Şeyh Gâlib (2), Şeyhülislam Yahya (1), Yakînî (1), Zaiî (1); kelimeler dünyası: Şeyh Gâlib (1).

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz;

Sözlüklerde “zevrak” kelimesine, “kayık” anlamıyla bağlantılı olarak farklı anlamlar verilmiş olsa da şairler, bu kelimeyi çoğunlukla “kayık” veya “pul şişe” anlamında kullanmışlardır.

“Zevrak” kelimesi, divan şiirinin teşekkül dönemlerinden itibaren, farklı sahalarda ve farklı geleneklerde yetişmiş şairler tarafından kullanıldığını görüyoruz. Bu çalışmamızda çeşitli divan, mesnevî ve kaynakların taranılması neticesinde, zevrak kelimesini şiirlerinde kullanan altmış sekiz değişik şaire ait, ikiyüz kırk iki beyit tespit ettik.

Şiirlerinde “zevrak” kelimesini en fazla kullanan şairler, yirmi bir örnekle Azmizâde Hâletî, yirmi örnekle Nev'î, on dokuz örnekle Nev'îzâde Atâî ve on sekiz örnekle de Haşmet'tir. Ayrıca bu kelimeyi Ahmed Paşa on iki; Mezâkî yedi; Antepli Aynî altı, Seyyid Câzim, Şeyh Gâlib beş; Bâkî, Behiştî, Ahmet Nâmî, Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim, Süheylî, Cemâlî dört; Hayâlî Beg, Hayretî, Kütahyalı Rahîmî, Zâtî üç; Emrî, Fasîhî, Helâkî, Kadı Burhaneddin, Karamanlı Aynî, Mihrî Hatun, Necâtî Beg, Nedim, Nesîmî, Nevres, Râşid, Sâbit, Seyyid Şerif, Şiban Han, Tâcizâde Ca'fer Çelebi, Taşlıcalı Yahya, Yakînî, Yefîmî iki, geriye kalan şairler ise, bir farklı ögenin benzetilene olarak kullanmışlardır.

Divan şairleri, “zevrak” kelimesini, “pul şişe” anlamında çabuk kırılması, şekli ve parlaklığı yönüyle; “gemi veya kayık” anlamında ise, suda hareket etmesi, kolayca bir yerden bir yere çekilmesi, uzaklara gitmesi, girdaba kapılıp batması, fırtınalarda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

parçalanması; güç ve iktidar simgesi olması vs. sebebiyle değişik unsurların benzetileni olarak yararlanmışlardır.

Zevrak kelimesi “*kayık veya gemi*” şeklinde tasavvur edilince, *gam, aşk, muhabbet, fenâ (yokluk), istiğna, safâ, çemen, gözyaşı, hayret, ümit, efkâr, mihnet, bahr-i sîm (seher vakti), letafet, gönül, hun ve elem*, deniz olarak düşünülmüştür. Ayrıca beyitlerde anlamla bağlantılı olarak, sevgilinin kırmızı renkli külâhı, su kabarcığı, şafak ve gökyüzü, yelken; kirpikler, kürek veya çivi; saç ile yasemin ise, lenger (çapa) olarak tavsif edilmiştir.

Zevrak kelimesinin “*kayık*” anlamı vesilesiyle, *zevrak salmak, girdaba düşmek, gark olmak, lenger (çapa), zincir, tufan, keşti (gemi), nâ-hudâ (kaptan), reis, pül (köprü) kenar, sahil, fülk (sandak), çekdiri, çekmek, heva, rüzgâr, badban, yelken, dalga, sarsar (fırtına)* gibi gemi veya denizcilikle ilgili; “*pul şişe*” anlamıyla bağlantılı olarak da *dökülmek, taşlık yol ve kırılmak* tabirlerinin kullanıldığını görüyoruz.

Yaptığımız araştırma neticesinde beyitlerde *aşk, âşık, gönül, vücut, hayal, akıl/fikir/endişe, göz, niyaz, ümit/emel, sıdk, dert, sabr, tabut, sevgili, güzellik, ayva tüyleri, çene, kaş, felek, güneş, dünya, hilal, yıldız, ışık, yağmur damlası, lale, kadeh, şarap, haşmet, himmet, ikbal, saltanat, tedbir, iclal/atâ, hayat, baht* ve *şiiir dili* zevraka benzetilmiştir.

Zevrak kelimesinin benzetilen olarak kullanılması bağlamında altmış yedi örnekle “*şarap*”, birinci, kırk örnekle “*gönül*”, ikinci; otuzbeş örnekle “*kadeh*”, üçüncü; yirmi örnekle “*vücut*”, dördüncü; on üç örnekle “*göz*”, beşinci; yedi örnekle de “*âşık*” altıncı sırada yer alır.

Beyitlerde, zevrak kelimesinin anlamlarıyla bağlantılı olarak, *çekmek ve çekdiri; heva; ayag; rüzgâr, zulmânî, eyyâm, kinar etmek, kenara çekmek, döne döne, hevâ* ve *el vermek* gibi kelime veya deyimler tevriyeli kullanılmıştır.

Bu yazıyı hazırlarken elimizden geldiği kadar çok sayıda divan ya da mesnevi taramaya çalıştık. Fakat bizim tarayamadığımız divan veya mesnevilerde, zevrakla ilgili farklı benzetmelerin de yapılmış olabileceği bir vakiadır.

Bu tip çalışmaların yapılması, divan şâirlerinin kelimeleri kullanım haritasını çıkarabileceği gibi kurdukları hayal dünyalarının keşfedilmesine ve dolayısıyla divan şiirinin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlayacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

KAYNAKÇA

- Ahmet Paşa Divanı**, (Haz. Ali Nihat Tarlan), Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1966.
- Ahmet Vefik Paşa, **Lehçe-i Osmânî**, (Haz. Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 2000.
- AKDOĞAN, Yaşar, **Ahmedi Dîvânı ve Dil Hususiyetleri: Gramer, Sentaks, Sözlük**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1979, 2 C., XLV+ 485 s.
- AKKUŞ, Muzaffer, **Seyit Nigâri Divânı, (İnceleme-Metin-İndeks-Tıpkıbasım)**, Niğde Üniversitesi Yayını, Niğde 2001.
- AKSAN, Doğan, **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, Be-Ta Basım Yayım A.Ş., İstanbul 1993.
- AKÜN, Ömer Faruk, **“Divan Edebiyatı”**, DİA, C. 9, s. 389–427.
- AKYÜZ, Kenan, Beken, Süheyl, Yüksel, Sedit ve Cunbur, Müjgan, **Fuzûlî Divanı**, Akçağ, Ankara 1990.
- Ali Seydi, **Resimli Kamus-ı Osmânî**, Matbaa ve Kitaphane-i Cihan, İstanbul 1327.
- ALICI, Lütfi, **Dîvân-ı Nâşid: İnceleme-Tenkitli Metin**, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1998, 569 s.
- Amrî Divanı**, (Haz. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.
- Antepli Aynî Divanı**, (Haz.: Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- ARI, Ahmet, **Sâkıp Dede ve Dîvânı**, Akçağ, Ankara 2003.
- ARSLAN, Mehmet ve Aksoyak, İsmail Hakkı, **Haşmet Külliyyatı: Divan, Senedü'ş-şu'arâ, Vilâdet-nâme (Sur-nâme), İntisabü'l-mülk (Hab-nâme)**, Dilek Matbaası, Sivas 1994.
- AYAN, Hüseyin, **Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, Türk Dil Kurumu Yayını, C.I-II, Ankara 2002.
- AYDEMİR, Yaşar, **Behiştî Dîvânı (Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkildi Metni)**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 2000.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

- AYNUR, Hatice, **15. yy. şairi Çâkerî ve Dîvânı**. Scala Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Bâkî Divanı**, (Haz.: Sabahattin Küçük), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1994.
- CANSEVER, Siddık, Yiğit, Osman ve Kaplan, Orhan; **Osman Nevres Divanı Transkripsiyonlu Metin**, Balıkesir 1999, VI+417 s.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1998.
- ÇETİN, Kamile, **İbrahim Raşid Divanı: İnceleme-Tenkitli Metin**, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, V+307 s.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1988.
- DOĞAN, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Rehber, Ankara 1992.
- ERDOĞAN, Kenan, **Niyâzî-i Mısırî Dîvânı (Tenkitli Metin)**, Akçağ, Ankara 1998.
- ERGİN, Muharrem, **Kadı Burhaneddin Divanı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1990.
- ERGUN, Sadedin Nüzhet, **Âşık Ömer Hayatı Sanatı ve Şiirleri**, Semih Lütfi Matbaa ve Kitabevi, İstanbul 1936.
- ERÜNSAL, İsmail, **The Life And Works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: With Critical Edition of His Divan**, İÜEF Üniversitesi, İstanbul 1983.
- Fehîm-i Kadîm**, (Haz.: Tahir Üzgör), **Atatürk Kültür Merkezi Yayını**, Ankara 1991.
- GÖKALP, Halûk, **Fasîhî Divanı: İnceleme-Metin**, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2001, X+422 s.
- GÜFTA, Hüseyin, **Hazık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni**, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1992, VII+117 s.
- GÜRGENDERELİ, Müberrâ, **Hasan Ziyâ'î, Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- HARMANCI, Esat, **Şinâsî Dîvânı**, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

- HARMANCI, M. Esat, **Süheylî Dîvânı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Hayretî Dîvan Tenkitli Basım**, (Haz.: Çavuşoğlu, Mehmed ve M. Ali Tanyeri), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.
- Helâkî Divanı*, (Haz.: Mehmed ÇAVUŞOĞLU), İÜEF Yayınları., İstanbul 1982.
- HORATA, Osman, **Cemâlî, Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk): İnceleme, Tenkitli Metin**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1990, IX+697 s.
- İbn-i Kemâl, **Dîvan Tenkitli Metin**, (Haz.: Mustafa Demirel), İstanbul: Fakülteler Matbaası 1996.
- İsmail Belig, **Nuhbetü'l-âsâr Li-zeyl-i Zübdeti'l-eş'âr**, (Haz.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara 1999.
- KAPLAN, Mahmut, **Neşatî Divanı**, Akademi Kitabevi, İzmir 1996.
- KARAKÖSE, Saadet, **Nev'i-zade Atayi Divanı, Kısmî Tahlil-Metin**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1994.
- KAYA, Bayram Ali, **Azmîzâde Halefî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 1996, 938 s.
- KILIÇ, Atabey, **Ahmed Neyfî Divanı**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1994, III+494 s.
- KIRBIYIK, Mehmet, **Kâtib-zâde Mustafa Sâkîb: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999. XIII+930 s.
- KOÇU, Reşat Ekrem, **Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü, Sümerbank Yay., Ankara 1967.**
- KURNAZ, Cemal, **Hayâlî Bey Divân'ının Tahlîli**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1996.
- KURNAZ, Cemal; Tatcı, Mustafa; Aydemir, Yaşar, **Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî Dîvan**, Akçağ, Ankara 2000.
- MACİT, Muhsin, **Nedîm Divânı (İnceleme-Tenkidli Metin)**, Akçağ, Ankara 1997.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

-
- MERMER, Ahmet, **Karamanlı Aynî ve Divanı**, Akçağ, Ankara 1997.
- MERMER, Ahmet, **Kütahyalı Rahimi ve Divanı**, Sahhaflar Kitap Sarayı Yay., İstanbul 2004.
- MERMER, Ahmet, **Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1994.
- MERMER, Ahmet, **XVII. Yüzyıl Divan Şairi Vecdî ve Divançesi**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 2002.
- Mihri Hatun Divan**, (Haz.: E. İ. Maştakova), Moskova 1967.
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim, Dîvânı (Tenkitli Basım)**, (Haz.: Adnan İnce), Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1994.
- Mütercim Âsım Efendi, **Burhân-ı Katı**, (Haz.: Mürsel Öztürk; Derya Örs), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 2000.
- Nef’î Divanı**, (Haz.: Metin Akkuş), Akçağ, Ankara 1993.
- OKÇU, Naci, **Şeyh Galib**, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I-II, Ankara 1993.
- ONAY, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, (Haz.: Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- ÖZBEK , Ahmet, **Cazim Divanı (Edisyon Kritik-İnceleme)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2000.
- PALA, İskender, **Ansklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ, C. I-II, Ankara 1989.
- PALA, İskender, **Şi’r-i Kadîm (Şiir Şerhleri)**, Ötüken, İstanbul 1997.
- PIROĞLU, Zehra, **Yetûmî (hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve dîvânının tenkidli metni)**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, 358 s.
- REDHOUSE, Sır James W., **Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Rumelili Za’îfî Hayatı, San’atı, Eserleri ve Dîvânından Seçmeler**, (Haz. Kâmil Akarsu), Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1993.
- SARAÇ, M. A. Yekta, **Emrî Divanı**, Eren, İstanbul 2002.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, **Nev’i Divanı Tahlili**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara1990.
- Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Şeyh Galib, **Hüsn ü Aşk, Metin, Nesre Çeviri, Notlar ve Açıklamalar**, (Haz. Muhammet Nur Doğan), Ötüken, İstanbul 2002.
- Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**, (Haz. Yakup Karasoy), Türk Dil Kurumu yayını, Ankara 1998.
- STEİNGASS, F., **Persian-English Dictionary**, Typopress, Beirut 1998.
- ŞÜKUN, Ziya, **Farsça Türkçe Lügat Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziya**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, C. II, İstanbul1996.
- TANIDIR, Gülcan, **Dîvân-ı Vuslatî: inceleme-tenkitli metin-indeks**, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2003.
- TARLAN, Ali Nihad, **Hayâlî Bey Divanı**, Akçağ, Ankara1992.
- TARLAN, Ali Nihad, **Necâfî Beg Divanı**, Akçağ, Ankara1992.
- TÖKEL, Dursun Ali, “Kelimelerin Şâirlerin Zihnindeki Macerası: Divan Şairi ve Zevrak”, <http://www.dalitokel.com/read.asp?45> (ET: 08.02.2009)
- TOLASA, Harun, **Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası**, Akçağ, Ankara 2001.
- ÜNAL, Hacer, **18.yy. Divan Şairi İbrahim Hafid, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni(İnceleme-Dizin)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- Usûlî Divanı**, (Haz.: Mustafa İsen), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Yahya Bey, Dîvan**, (Haz.: Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- YAKAR, Halil İbrahim, **Gelibolulu Sun’î Dîvânı ve Tahlili**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002, XXVIII+616 s.
- YAZAR, Sadık, **Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- YENİKALE, Ahmet, **Ahmet Nâmî Dîvânı ve İncelemesi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002, XXIII+826 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Zati Divanı (gazeller kısmı), (Haz. Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeli), 3 C., İstanbul 1987.

ZÜLFE, Ömer, Naşid Divan: 1749–1791, **Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998. 261 s.**

ZÜLFE, Ömer, **Yakînî [ö. 1568], Dîvân, Tenkitli Metin-Tetkik-Dizin**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul 2004, 530+64 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*